© ESTUDIS D'HISTÒRIA AGRÀRIA, n. 17 (2004), p. 829-842. ISSN 0210-4830

Tractà dels Pirineus, el tractat dels Pirineus?

Núria Sales

"La frontera pirinenca, després del tractat de 1659, fou la primera frontera lineal, geomètrica, de la història, reflectint la influència de l'esperit racionalista i cartesià de l'època"[1]; *"la Paz de los Pirineos es uno de los hitos fundamentales de nuestra historia; ella forjó nuestra frontera con Francia, que es hoy "la decana de las fronteras de Europa"* [2] *"le premier acte dans lequel il est fait allusion à une frontière franco-espagnole est le traité des Pyrenées... Afin de respecter cette frontière naturelle, les Espagnols abandonnèrent à la France le Roussillon et le Conflans...* [3] *"Pyrenees, Peace of the: treaty ending the warfare between France and Spain...(setting) the Spanish border at the Pyrenees"* [4] la frontera pirinenca *"n'apparut réellement qu'a partir du traité des Pyrenees en 1659"* [5].

"Pirineos, paz de los:... se marcaron los límites entre las dos naciones quedando estos ajustados siguiendo la línea que pasa por las grandes cimas pirenaicas" [6]

El tractat dels Pirineus de 1659 hauria creat "*la primera frontera definitiva de l'Europa moderna*", hauria "*restituït a la Gàl·lia i la Hispània els seus límits naturals, fixats per l'antiga Roma i oblidats a l'Edat Mitjana*"; el tractat dels *Pirineus "creó la teoría de las crestas* divisorias" [7].

1. REGLÀ, 1960: 126. Amb les mateixes paraules, o molt similars, l'autor ho repeteix en altres treballs.
2. DOMÍNGUEZ ORTIZ, (1969): 157.
3. LAFOURCADE, 1998: 7.
4. Definició treta de *The Columbia Encyclopedia,* 1964.
5. LAFOURCADE, 1998: 3.
6. *Diccionario de Historia de España,* 1969. ARTOLA, 1991, a *"Pirineos, tratado de los"* parla de *"racionalismo geometrizante"* i de *"línea fronteriza entre las cimas de los Pirineos"*, de *"crestas divisorias"* i del cas de Llívia, que segons l'autor, hauria significat un *"triunfo de la geografía cultural"* sobre aquelles. També el volum corresponent de JOVER, 1990 pretén que *"la frontera entre ambas naciones se forjaba en general en la divisoria de las cimas pirenaicas"* amb el tractat dels Pirineus (p. 773).
7. El *"creó la teoría de las crestas divisorias"* és tret aquí del VICENS VIVES, 1950. *"Restitució a la Gàl·lia i la Hispània..."*: aquí sintetitzo la idea cara a Calmette –i a altres autors–, distinta del mazarinià *"Les* Monts (Pyrénées) *sont ceux qui séparent de toute ancienneté les Gaules d'avec les Espagnes"*, citat (si bé potser erradament interpretat) per SANABRE, 1960: 64, distint, al seu torn, de la seva formulació a l'article 42 del tractat:

Indefinidament, podria continuar aquest mostruari d'afirmacions sobre el tractat dels Pirineus. Definicions que giren al voltant de quatre o cinc temes: el tractat dels Pirineus com a creador, o principal fixador, de la frontera franco-espanyola actual; el tractat dels Pirineus, "primera frontera definitiva", o "primera frontera lineal", o encara, "triomf –i primera aplicació– de la idea de fronteres naturals" a Europa. Un pas més, i la "primera frontera definitiva" es converteix en *"primera frontera morta, fossilitzada"* [8]. O encara, és a les "hostilitats entre França i Espanya" que el tractat "posà fi definitivament" [9]. Acceptat que el tractat dels Pirineus és un tractat de dret territorial basat en idees de "fronteres naturals", i identificades aquestes amb suposades línies carenejants que unirien els més alts cims dels Pirineus (o que constituirien la divisòria d'aigües, tant hi fa) arribem a tota mena d'extrapolacions: "*1659: traité des Pyrenées... la determination d'une frontière naturelle fait perdre toute chance à un eventuel état pyrénéen*": els autors del "Guide Vert Michelin"[10] es d'on trec aquesta afirmació, tenen almenys el mèrit, sobre Calmette o Sermet, de no tractar els estats o monarquies transpirinenques en qüestió (Navarra, Catalunya, Corona d'Aragó, o encara, el "Regne de Mallorca" de 1276-1340) d'aberracions, deplorables parèntesis dins de

"..les Monts Pyrénées qui avaient anciennement divisé les Gaules et les Espagnes, feront aussi doresnavant la division des deux mesmes royaumes...".

La versió espanyola, o la ratificació del desembre següent, dirà, com destaquen els diferents autors que n'han tractat *"...comunamente han siempre sido tenidos por división de las Españas y las Galias"*. Versions discrepants, perquè unes (n'existeixen altres variants) expressen continuïtat i altres no. Versions concordants, en l'absència de cap invocació de teories de crestes, ni de cimes, divisòries. Si haguéssim de jutjar pel sol enunciat dels articles del tractat dels Pirineus que s'hi refereixen, aquests haurien pogut constituir tant el muntanyam per on passava o passaria "la ratlla", com una zona d'extra-territorialitat mútua: el territori de cadascuna de les dues monarquies separades pels Pirineus començaria als corresponents peus. Hi ha també concordància en la naturalització retrospectiva, respectivament francesa i espanyola, de les Gàl·lies i Hispànies –Arguments utilitzats al llarg de les negociacions: en tracta SAHLINS, 1989 en el primer capítol (n'existeix traducció catalana publicada el 1993 per Eumo ed., i traducció francesa publicada el 1996: en la matèria que ens ocupa, l'edició francesa és preferible, ja que restitueix el text original de les principals cites).

8. "Frontera morta, fossilitzada", paraules de J. Brunhes i C. Vallaux, citades per D. Bardonnet en el prefaci de la versió francesa de la tesi de Carlos Fernández de Casadevante Romaní (FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE ROMANÍ 1989).

9. De guerra entre les dues monarquies n'hi tornaria a haver el 1667-1668, 1673-1678, 1688-1697. Entre els autors que apliquen un malaurat "definitivament" a la pau de 1659, ETTINGHAUSEN, 1993: I, 21, un recull de prop de 350 fullets d'època, en tres volums, al qual bo fora que el mateix Ettinghausen afegís un quart volum que englobés els més significatius dels publicats el 1640-1642 (en prosa o vers, curts o llargs) m'hi refereixo a *"L'Avenç"* (SALES, 1994: 78-79). La "Pau dels Pirineus" signada el 7-11-1659 inaugura una mera Treva de Set Anys, en més de vuitanta anys de guerra quasi contínua entre Habsburgs de Madrid (o, de 1705 a 1713, "Habsburgs de Barcelona") i Borbons de Paris (o, de 1700 a 1715, "Borbons de Paris-Madrid). Una treva més aviat curta, comparada a la que seguí al tractat de Câteau-Cambrésis (1559) i, sobre tot, al tractat de Vervins (1598) al llarg de més de dos segles de rivalitats entorn a l'herència de la casa de Borgonya i la dels Foix-Bearn (entre altres).

10. *Pyrénées*, edició de 1966: p.16.

bimil·lenàries normalitats (les d'una suposadament unitària Gàl·lia i una suposadament unitària Hispània separades per una frontera pirinenca que ja aleshores respectava el traçat actual, de les Alberes al Bidassoa) [11]. Tornant als que veuen en el tractat de 1659 la "primera frontera lineal, geomètrica, de l'Europa moderna" (confosa de vegades, paradoxalment, amb "primera frontera natural" i altres vegades, amb "frontera en el sentit modern de la paraula") hi ha qui no fa sinó desplaçar cronològicament la falsejada premissa; no seria el tractat de 1659, sinó els de 1660/1668, o el de Ryswick el 1697, o els de 1858-1868, que haurien creat la "frontera lineal" [12].

11. Referències a Calmette i Sermet, en la meva comunicació del col·loqui *"Perpinyà, 1197-1997"* (SALES, 2002). L'*Album du tricentenaire* publicat el 1959 a Perpinyà, despotricava contra els pocs arqueòlegs que oposaven algun tímid *"Nos ancêtres les Ibères"* a l'habitual naturalització francesa retrospectiva de les antigues "Gàl·lies", invocaven la toponímia, o Enserune, o els autors citats per Estrabó, segons els quals "Ibèria" hauria estat el territori entre el Roine i l'Ebre: *"Avant tout il faut se garder de toute naiveté... On évitera la moindre hypothèse... sur les périodes antérieures à l'Empire Romain, le pays de Roscino faisait partie de la Gaule et voilà tout"* hi diu P. SOURBES p. 13.

Per aquest autor, el Tractat dels Pirineus és d'una claretat diàfana: *"La doctrine des frontières naturelles imposait cette évidence, la Catalogne était espagnole et devait le rester, comme le Roussillon était français et devait le redevenir".*

12. El 1856-1868 veié efectivament un esforç global de sistematització de la frontera franco-espanyola, amb (entre altres repercussions) subseqüent multiplicació de fites fronteres numerades de 1 a 602: Christian Bourret ho sintetitza –i fa útils comparacions–, a BOURRET, 1995: 397.

No sé si sis-centes, vuit-centes ni mil cinc-centes fites transfiguren una suposada "frontera zonal" en "frontera lineal", però, en tot cas, l'afirmació segons la qual *"la frontière est devenue linéaire au cours de la guerre de la Ligue d'Augsbourg"* (el 1688-1697) (U. BARRIE, 1991) és indefensable. Si, com sovint passa, per "linear" l'autor entén límits prou detallats entre entitats territorials polítco-jurídico-dinàsticament definides (en diguem "estats", en diguem "principats" o com en diguem) en algun llarg tram de frontera (en diguem "frontera", o "ratlla", límits, "divisió", etc.), n'hi ha de ben documentats, i en nombre significatiu, en el segle XIII (diferents testaments de Jaume I, estudiats per A. Masià de Ros, límits del comtat de Foix, en part publicats –seguint l'enquesta de 1272– en vol. X de la *Histoire Générale de Languedoc,* etc.). Però, si per "Linear" entén –com sovint passa també–, "moderna" en el sentit si més no de sistematitzada i detallada tota ella, sense buits multimil·liaris de "frontera incògnita", valgui per darreries del segle XVII aquesta mostra, treta d'un dels molts tractats de futura partició de la monarquia hispànica que les potències europees feren i desferen al llarg del regnat de Carles II (1665-1700): en el de l'11-6-1699, entre el rei de França, el d'Anglaterra, els Estats Generals de les Províncies Unides, en nom de "la tranquillité génerale de l'Europe", vist que "Sa Majesté catholique n'ayant point d'enfans, l'ouverture de sa succession exciterait infailliblement une nouvelle guerre". Preveu que el gruix de la successió sigui per l'arxiduc Carles, però corresponguin al duc de Lorena (o al de Saboia) el ducat de Milà, i el Delfí obtingui els regnes de Nàpols i Sicília, les places toscanes, eventualment Navarra i el ducat de Luxemburg, i, en tot cas, *"la province de Guipúscoa, nommément les villes de Fontarabie et St. Sebastien... et spécialement le port du Passage... avec cette restriction seulement que, s'il y a quelques lieux dependants de la dite province qui se trouvent situés au-delà des Pyrénées ou autres montagnes de Navarre, d'Alava ou de Biscaye du côté de l'Espagne, ils resteront à l'Espagne, et s'il y a quelques lieux pareillement dependans des provinces soumises à l'Espagne, qui soient en-deçà des Pyrénées ou autres montagnes de Navarre, d'Alava ou de Biscaye, du côté de la province de Guipuscoa, ils resteront à la France, et les trajets desdites montagnes qui se trouveront entre ladite province de Guipuscoa, Navarre, Alava et Biscaye, à qui qu'elles appartiennent, seront partagées entre la France et l'Espagne, en sorte qu'il restera autant desdites montagnes et trajets à la France, de son côté, qu'il en restera à l'Espagne du sien, le tout avec les fortifications, munitions de guerre, pudres, boulets, canons, galères, chiourmes...".* (LEGRELLE, 1888-1889: 5, 571-583).

Donem un cop d'ull al tractat dels Pirineus de 1659, en qualsevol de les moltes edicions, en mitja dotzena de llengües diferents, que se'n feren l'any següent, o en qualsevol dels molts reculls que l'inclouen [13]. Ràpidament ens adonem (per poc que les idees prèvies no ens obnubilin) que no sols no s'hi parla de cims o crestes o divisòries d'aigües, sinó que els Pirineus amb prou feines hi són esmentats tres o quatre vegades, en un total de més de cent vint articles. S'hi parla de Mònaco (art. 104) i de valls alpines, i no s'hi parla de les Valls d'Andorra o d'Aran; s'hi parla de València del Po, i no s'hi parla de València d'Àneu; territoris travessats pel Rhin, la Meuse i el Saona hi surten –més ells, o els seus prínceps, ducs i senyors– que els travessats per rius o serralades pirinenques. Els articles 102, 103 i 123 es refereixen a cantons suïssos, els articles 46, 91-101 i 122 a possessions i revindicacions dels ducs de Saboia, Mantua i Mòdena, i altres places italianes. Una trentena d'articles tracta de dominis, o de prínceps amb dominis, a Flandes, l'Artois, Lorena, Alsàcia, Franc-Comptat (articles 35-41, 44, 47-54, 62, 65-78 i 106), sens parlar dels nou articles específicament dedicats al príncep de Condé (79 a 87). Directament o indirectament, els Alps projecten molt més la

13. Existeixen moltes edicions coetànies (algunes, del mateix any 1659, moltes, de l'any següent) i moltes còpies manuscrites del tractat dels Pirineus a tota mena d'arxius i biblioteques: n'he compulsat, entre altres, els que es troben a la Secció de Manuscrits de la Bibl. Nationale de Paris (BNP) procedents de papers de Colbert i Letellier i Louvois,*Cinc-cents de Colbert, n°, 479*, p. 221 i ss. "Pax inita ad Pyreneos montes..." i *Mss. Fr. 4240*. Més útils encara són les transcripcions, ben verificades, publicades en els reculls de LEONARD, 1693: vol. IV; ABREU, (1740-1757) i VAST, 1891: vol. 1, aquest, amb útil introducció històrico-arxivístico-bibliogràfica. Siguin quines siguin les discrepàncies entre la versió castellana i la francesa, insignificants resulten comparades amb versions llatina i francesa de tractats de Westfàlia, de què trobem alguna mostra en articles de la revista *XVIIe siècle* de, respectivament, el primer trimestre de 1994, i el primer trimestre de 1996. No confonguéssim lectura precipitada i autèntiques discrepàncies: s'ha dit que el dot de Mª Teresa va ser molt regatejat, i finalment rebaixat de tres milions, a mig milió d'escuts. El dot mai no va ser pagat, però tampoc rebaixat: certs documents parlen de tres milions de lliures torneses, i altres, de mig milió d'escuts d'or-sol: es tractava de sumes equivalents.

Si bé signat el 7 de novembre (i ratificat les setmanes següents, el mateix novembre-desembre, per Lluís XIV i Felip IV), el tractat trigà més de tres mesos en ser publicat segons on: "*a vint-y-hu* (de febrer) *se publicaren en Barcelona, y a quatre de mars en Gerona, las paus universals ffetas entre los dos Reys de Espanya y França, restant Rosselló y Conflent per França*", anota Jeroni de Real, l'any 1660, en el seu Dietari (que de l'any 1659 no consigna, res, llevat del nom dels jurats gironins d'aleshores) BUSQUETS, 1994: 2, 373 i comentaris 1, 273-274. SALA, 1996: 81 cita les Memòries de mossèn Gurb que es refereix a la publicació a Perpinyà, el 25 de febrer de 1660, de les *"tan desitjadas paus...entre lo Rey Christianissim Lluís Catorze, Rey de França, y lo Rey Catholich Felip quart Rey de Spania"*; *"són-se cridadas las paus als primés dias de marts de l'any 1660 y ab tot això la terra no ha fetas ninguna demostrasió de alegrias"*, anota en canvi en el seu Dietari el pagès Joan Guàrdia, del Corcó (PLADEVALL; SIMON, 1986: 112) des de les seves muntanyes del Collsacabra que al llarg d'aquells anys 1650s foren sovint, diu ell, *"frontera de Fransa y d'Aspanya" (frontera "que davallava de la Seu d'Orgell y pasava dret a Borodà (Borredà) y Ripoll y Collsacabra"*, (p. 109): reaccions diferents, que poden suscitar comentaris diferents (entre altres, que si la partició de Catalunya s'hagués efectuat més al sud –com suggeria P. de Marca invocant antics límits de comtats– hauria estat el Collsacabra, enlloc de les Alberes, el rebatejat "Pirineus") però que tenen totes en comú la constatació de paus proclamades localment uns quatre mesos després de signades.

seva ombra sobre el tractat dels Pirineus que no pas els Pirineus, i poc hauria de sorprendre'ns doncs que M. Laurain-Portemer, a les seves *"Etudes Mazarines"*, el caracteritzi com a tractat que *"met un terme aux conflits internes de l'Italie"* (i que permet a Mazarí la realització –si bé in extremis, i truncada per la seva mort el 1661– del seu vell somni erasmià de pau entre prínceps cristians i unió en la guerra contra el turc) [14]. De directament o indirectament referits a terres més o menys pirinenques, només tenim els onze articles catalans, reproduïts per mossèn Sanabre (42, 43, 48, 50, 54, 59, 116, 118) [15]. La més gran part del contingut d'a-

14. LAURAIN-PORTEMER, 1981 i 1997: vol. 2, 1096-1097.

15. SANABRE, 1960: 65-72.- Exemples de temàtica principal d'altres articles: consideracions generals sobre la necessitat de pau, prolongació de la suspensió d'armes decretada ja 8 de maig (art.1-3), casament de Lluís XIV i Maria Teresa *"fille aisnée"* de Felip IV: els capítols matrimonials constitueixen *"traité particulier"* però inseparable del tractat general (art. 33); restitució, o conservació, per part d'un i altre dels dos reis, de places fortes, territoris i drets diversos (art. 34-54, 89-90, 115-120); els art. 26 i 101 es refereixen a la conveniència d'establir consolats i ambaixades, els art. 110 a 112 a arbitratges, i a comissaris que ja *"travaillent à regler les limites"*; el tractat de Vervins (1598) és invocat en els articles 89-90, 108-109, 124: a ells, i al tractat de Câteau-Cambresis, remeten principalment els articles on cadascun dels dos reis, separadament, declaren imprescriptibles drets aquí no enunciats (art. 89 pel què fa al Rei Cristianíssim, i art. 90 pel què fa al Rei Catòlic). Reserves que donen tot el seu ominós pes a l'establiment de *"bonne, ferme et durable paix"* (enlloc de "perpètua" –qualificació superior que, d'altra banda, res no hauria garantit tampoc) de l'article 2: restitucions o renúncies que afecten els diferents aliats d'un i altre rei ocupen bona part dels articles 60 a 105: els aliats en qüestió poden ser reis, com el de Portugal (art. 60) poden ser Electors d'Imperi, cantons suïssos, ducs: en tots els casos, es tracta de detentors de *potestas* sobre territoris determinats. En aquest sentit resulten improcedents els escarafalls sovint fets entorn a la llarga i aferrissada defensa, per part de Felip IV, dels "interessos particulars del traïdor Condé". Com bé ha recordat SÁNCHEZ-MARCOS, (1998, en premsa), Condé es considerava –i en part era– un príncep sobirà, que podia canviar d'aliances. El cas és que moltes de les restitucions (o no-restitucions) a tals "senyors particulars", podriem considerar-les de "dret territorials", de dret públic, més que no pas de "dret privat". Altres articles, tracten de llibertat de navegació i tràfic marítim (art. 10, 11, principalment), de lliure circulació i importació de blat (art.9); marques i represàlies són prohibides (art. 9 i 27) o cessades (i aquest article serà invocat en processos ulteriors, entre altres, el citat per POUJADE, 1998: 315; "llibertat de llengua" recíproca és reconeguda als marxants (art. 25, que convindria confrontar a esborranys anteriors i ratificacions –o aplicacions– ulteriors). Rescat i restitucions de presoners, alliberament de remers forçats, retorns dels soldats que encara es trobin a Itàlia abans que els colls alpins, colgats de neu, no siguin impracticables, són objecte dels art. 106, 107, 111, 114. Dels "onze articles catalans" cinc es refereixen a llibertats, i drets, individuals: tots els catalans, i "altres habitants de la província" puguin tornar dels respectius exilis sense ser molestats, ni indagats, per raó del partit seguit durant la guerra; gaudeixin (amb circumstancials reserves) de llibertat de circulació, i d'elecció de domicili, en els dominis de tots dos monarques (una de les reserves ulteriorment fetes a aquest art. 55, seria vestimentària: súbdits del Rei Catòlic puguin circular en dominis del Rei Cristianíssim a condició de vestir a l'espanyola, i súbdits del Cristianíssim puguin circular en dominis del Catòlic a condició de vestir a la francesa (SERNA, 1988); seran reintegrats en honors, dignitats i béns, podran recollir els fruits i rendes del patrimoni que tinguin en dominis de l'altre rei, sense prestar sagrament i homenatge personalment (art. 55); l'article 56 garanteix recíproca llibertat en matèria de successions testamentàries i donacions entre vius, entre "habitants de Catalunya i del comtat de Rosselló", com també recíproca equanimitat dels tribunals en cas de plets; l'art. 58 estipula que els beneficiaris de confiscacions ara anul·lades no hagin de restituir els fruits i rendes cobrats fins aleshores; l'art. 57 és aplicació i adaptació dels precedents a eclesiàstics i beneficiaris de rendes i càrrecs relatius a senyories eclesiàstiques: en virtut d'aquest, la Inquisició espanyola reclamà les rendes de les dues

quests onze tracta de drets individuals, restitucions de béns i honors confiscats, successions testamentàries, lliure disposició de béns –lliure contractació en general–, lliure elecció de domicili i lliure circulació de persones i béns; possibilitats de prestar sagraments i homenatges de béns feudals al senyor, o al rei, aliè, per procurador interposat, etc. La famosa referència de l'article 42 als *"monts Pirineus, que havien dividit antigament les Gàl·lies de les Espanyes, siguin d'ara endavant la divisió dels mateixos regnes"* [16] és a la partició de Catalunya que s'aplica concretament, a la necessitat de verificar ulteriorment quines parts de les vegueries o comtats de Conflent i Cerdanya es trobaven en el costat espanyol o francès dels "Pirineus", a fi d'atribuir-los al monarca corresponent, tot estipulant que aquest criteri no seria aplicat al comtat-vegueria del Roselló, atribuït (confirmat) al rei de França independentment de quina part dels "Pirineus" el limitessin, travessessin o deixessin de travessar. La remodelació de frontera (pels "33 vilatges cerdans" nominalment concedits al rei de França) que, el 1660-1666, en derivarà, ni invoca el famós principi (algun autor pretén inclús que l'abroga) ni afecta altre sector que el català-oriental. Res diu el tractat de 1659 de les tres quartes parts d'una frontera plurisecular ja aleshores, es tracti de la part corresponent a la Corona de Castella (Regne de Navarra inclòs, des de la conquesta i partició de 1512-1530), es tracti del Regne d'Aragó, o es tracti, en terres catalanes, de les corresponents a les valls d'Aran, Àneu, Vallferrera, Andorra, a les fronteres entre els antics comtats de Pallars i els de Comenge, Coserans, Foix. Fronteres d'abans de 1659 que podien remuntar les unes al s.XVI, les altres, al XIII o XIV, ni més ni menys pirinenques, ni més ni menys naturals, ni més ni menys lineals, (o al contrari, zonals) ni més ni menys irrespectuoses de màxims cims, o de crestes carenejants, que les de 1659. Ni més ni menys "definitives" tampoc, però aquí ens trobem amb altres menes de malentesos: confusió entre "definitiu" i "actual"; confusió entre fórmules esteorotipades ("irrevocable", "perpètuament", destinades a marcar la diferència entre meres treves, i tractats) i la voluntat (o la capacitat efectiva de mantenir l'expressat) dels contractants [17].

canongies d'Elna-Perpinyà de què, abans de la guerra, gaudia: a les butlles papals invocades, Maqueron oposà els drets a restitució igualment invocats per *"dos Judíos que disen les fué confiscada su hasienda por la Santa Inquisición de España", ACA,* C. d'A. 255, 18-3-1666, i SERNA, 1988: 113-134. En referir-se a "privilegis, lleis, constitucions", molt de passada, com un més dels béns i drets individuals reconeguts per l'article 55 a "tots els catalans i altres habitants d'aquella província", mentre l'article 43 consagra la partició de Catalunya entre els dos monarques malgrat Constitucions de Catalunya i malgrat convencions jurades, es pot dir que l'article 55 mantenia, pel què fa a drets individuals, l'autoritat de les "Constitucions de Catalunya"; autoritat descartada explícitament en matèria de dret territorial, i de dret públic en general, a l'art. 43.

16. REGLÀ, 1960. SOLDEVILA, 1963: III, 1064. SAHLINS, 1989: 60-62 de l'edició de 1996.

17. Entre els articles dits secrets ratificats el 27-11-1659, el vuitè, però, es referia a la creació ulterior d'una comissió que estudiés les disputes Hendaia-Fonterrabia. Hi hagué diversos representants de Fonterrabia a les conferències de 1660 (defensors, entre altres drets, dels de la ciutat sobre tot el llit del Bidassoa). Però la cronologia puntual de tractats entre Fonterrabia i Hendaia (com la dels tractats o convenis entre la governació de Baiona, la província de Guipúscoa i la senyoria de Biscaia –com el de 1694–, o

entre el Laburd i Guipúscoa, sol ser distinta a la dels tractats entre les dues monarquies (p.e. 1510, 1653, 1663, 1685, 1694) fins i tot quan són funció dels conflictes entre aquestes.

Suposat principi subordinant la delimitació de la frontera als "Mont Pirineus" (orogràficament, hidrogràficament, gal·lo-ibèricament considerats o altrament) abrogat ja el 31-05-1660, FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE ROMANÍ, 1989: 93.- A mitjans del segle passat, el general Callier, a les comissions de delimitació de frontera francoespanyola de Baiona, prou s'adonà que l'objectiu del Tractat dels Pirineus no havia estat pas *"établir un principe general de demarcation sur toute la frontière"* i que, lluny d'haver estat un pas endavant en la "clarificació de límits", el tractat deixava la porta oberta a tota mena de reivindicacions ulteriors amb la seva invocació, a l'art. 42, als *"Monts Pyrénées qui anciennement..."*.

BECAT, 1995: 228, tot referint-se a una frontera nord-andorrana que més o menys careneja a gran altura i constitueix aparent i perfecta "muralla natural", constata l'existència d'emprius en els vessants: "La théorie des frontières naturelles, ajustées en montagne sur les crêtes principales, ou sur les lignes de partage des eaux, n'est donc pas verifiée en Andorre, comme elle ne l'est pas non plus pour de nombreux points de la frontière espagnole". CORDERO TORRES, 1960: 186-188 passa revista als més alts macissos i pics pirinencs: la majoria dels gegants *"suelen quedar a un lado y a otro"*. ¿Una "ratlla" que sembla evitar –més, en tot cas, que partir o unir– els alts cims, que prefereix sovint el "mig aire de la serra" i que, inclús quan s'enfila a dalt de tot i careneja a considerable altura, deroga constantment a aquest caranejar? ¿Com no evocar la "percepció de l'alta muntanya" no sols ignota sinó silenciada o diabolitzada, de què parla BRUNET, 1997: 217-240? Val a dir que si Serroni i Mazarí no inclouen el Canigó en els "Pirineus" divisoris, que prefereixen identificar a muntanyes menys altes i més meridionals és per raons òbvies que no tenen res a veure amb l'efectivament infernal mitologia canigonenca. Els comissaris espanyols, ells, prou farien passar *"la línea"* per *la "major altura de la montaña del Canigón"*, on empalmaria amb *"la cordillera seguida de los Montes Pirineos que comiençan entre Salses y Leocata y llegado a dicho término de Montalvan suben continuando la divisoria de las Gallias y las Españas que es la línea que se ha de seguir quedando para Su Magestad Catholica y dentro del Principado de Cathaluña todo el condado y vegueria de Conflente con el Capcir, todo el condado de Cerdaña, valle de Andorra, vixcondado de Castellbo, Seo de Urgel, su obispado y comarca con todo lo que es de la vegueria ancha de Puigcerdá y demás términos y valles con el de Arán, hasta ya encontrar con el Reyno de Aragón como han sido siempre tenidos dichos montes comunamente y antiguamente por divisoria de las Gallias y de las Españas..."* (*Bibl. Nat. Paris, Mss. fr. 4309*, f. 27, 86 i ss.).

Aquest –el Canigó– sembla d'altra banda ser l'únic cim invocat per Salbà-Vallgornera i Romeu: "la línea", de coll a coll, de coll a prada o línia divisòria de termes municipals o veguerials, que deriva de les seves enumeracions i descripcions (basades en un cert coneixement del terreny, pel què fa a tota la zona entre Alberes i Corberes, i entre l'Alt Urgell, el Sabartés i Donasà, que no trobem en la part contrària) no té altrament perquè carenejar ni coincidir amb divisòries d'aigües o cimals, excepte dins la mesura que hi pogues-sin coincidir les divisòries municipals/veguerials ocasionalment invocades:

"...continuava la línea ... desde todo el coll de la Carabassera hasta el coll de la Staca, confrontado de la parte del Vallespir con el término de Sureda, y de la del Empordan con el término de Espollà..." "Del Coll de Lly se va al Pla de la Patera y del Coll de la Biga rompiendo a Salt de Alomas y Bosc de las Deus entre los términos de las Illas del Vallespir y Massanet del Empurdan..." "La línea habrá de torzer hazia el Septentrion por los montes que dividen el Vallespir y Rosellon del Conflent corriendo... a la Squerda de Roja y al Pla Guillem entre los términos de Py y Castell de Conflent y Prats de Molló de Vallespir, saliendo a la mayor altura de la montaña de Canigón hasta el puesto de llamar la Pica y siguiendo dicho monte por las portellas de Comalada y Leca al coll de Batera y coll de Palomera entre los términos de Vallmaña de Conflent y Bastida de Vallespir...." (ibid. pp. 86 i ss.).

Que el motiu principal dels comissaris espanyols en incloure el Canigó (i les Corberes) en els Pirineus (ni més ni menys que la dels francesos en excloure'ls) fos conservar més tros, no converteix els seus arguments en més esbiaixats, i en "menys informats geogràficament" que els d'aquells, com sovint han anat dient i repetint tant els historiadors –i altres autors– més capeto-jacobins com els més nostrats. Ni, d'altra banda, i

Però, si el tractat dels Pirineus no és el que converteix els Pirineus en frontera, si afecta més els Alps i el Rhin que no pas els Pirineus, i si d'aquests en parla ben poc ¿per què se'n diu "dels Pirineus"?

Possiblement, pel lloc de les últimes "conferències", i de la signatura (7-11-1659). Potser també, pels mesos d'insistència espanyola a triar un lloc, *a prop dels Pirineus:* l'illa dels Faisans, prop de la desembocadura del Bidassoa, pot no semblar-nos especialment pirinenca a nosaltres, però es trobava certament menys lluny dels Pirineus que Lyon, Munster o Francfort, on ministres i ambaixadors espanyols i francesos tantes temporades havien passat discutint la pau des de 1646: *"Il falloit aller traiter aux Pyrenées qui sont à égale distance de Paris et Madrid"* [18], diria Grammont el 1658, resumint arguments –i insistència de Peñaranda. Els francesos, tot admetent conveniència d'equidistància, haurien preferit un lloc equidistant de Paris i Brussel·les (una de les principals, potser, en llargs períodes, la principal, capital europea de la monarquia hispànica).

O de París i Milà. O inclús una ciutat d'Imperi –sota la protecció dels electors francòfils de Colònia o Magúncia– o papal: oferiments papals, i de la Dieta Germànica, no havien mancat.

Llocs que es trobessin més a prop dels principals teatres de la guerra (que el 1657-1659 continuava a Flandes, Itàlia, mig Catalunya) a fi que la notícia de la signatura del tractat hi arribés ràpidament [19]. Tenint en compte que ja el 1648 Peñaranda hauria volgut traslladar part de les conferències de Westfàlia a la illa dels Faissans, el Tractat de Munster hauria pogut passar a la història sota el nom

en un altre ordre d'idees, foren els arguments francesos "basats en la teoria de les fronteres naturals" o "basades en els autors de l'antiquitat" en suposat contrast amb uns arguments dels comissaris espanyols que –diu MARCET, 1995 i 1997– haurien volgut "que l'on suive les limites des comtés médievaux": el gran campió, en aquells debats, dels arguments comtals-carolingis va ser P. de Marca: és en nom dels límits de l'antic comtat de Cerdanya que reclamava la Seu d'Urgell, Organyà, Oliana, Ripoll, Berga, etc., sense que això l'impedís prolixa referència a autors grecs i romans antics, sobre tot quan veié –o cregué– que París renunciava a la més gran part de Cerdanya, no en reclamava finalment sinó la llenca que li permetés assegurar les comunicacions entre les altes valls de l'Arieja, de l'Aude i de la Tet (entre la vall de Querol, l'altiplà del Capcir, el Conflent i el Roselló). Arguments comtals, veguerials/sotveguerials, arguments trets dels autors de l'antiguitat greco-romana i arguments geogràfics van ser utilitzats per tots dos camps, sinó que triant-ne de diferents o interpretant-los diferentment: així, P. de Marca, obligat a arraconar la seva Gran Cerdanya, invocà suposats límits originals del comtat de Roselló per reivindicar el Conflent, mentre els comissaris espanyols demostraren que el Conflent no n'hi havia pas format part, sinó que foren els antics comtes de Cerdanya, que ho havien estat també del Conflent. Pel què fa al Canigó, P.de Marca l'esborrà senzillament del mapa, en pretendre que entre Roselló i Conflent no hi havia altres muntanyes que *"une colline que l'on appelle le col de Terranère"* (BNP, Mss. fr. 4309, f. 111 i ss.; *Baluze 119,* f. 242 i ss.; TORREILLES, 1901: 21-32).

18. Citat per FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE ROMANÍ, 1989: 123.

19. Aquests diferents arguments, a *Négociations de paix de MM les Electeurs de Mayence et de Cologne faites à Francfort par Leurs Altesses Electorales entre M. le Mareschal Duc de Grammont et M. de Lionne ambassadeurs extraordinaires et plenipotentiaires de France, et M. le Comte de Pegnaranda, ambassadeur extraordinaire et plenipotentiaire d'Espagne, l'année 1658,* (n'he consultat un dels exemplars de la BNP, 8° Lg6 190); similaritats i variants, en el Vol. II de l'*"Histoire des negociations et du troité de poix des Pyrenées"*, Amsterdam, 1750.

de "Tractat dels Pirineus" (si hagués prevalgut, el 1648, la seva opció) i el tractat dels Pirineus sota el de "Tractat de Francfort" (si hagués triomfat una de les opcions franceses) sense que els respectius tractats fossin forçosament ni més ni menys pirinencs del que foren.

El cas és que la força del nom ha estat extraordinària, i que l'errada assimilació "tractat dels Pirineus=creació de la frontera francoespanyola" no és pas només a la historiografia dels segles XIX-XX que l'anem trobant. En anar desapareixent, de 1678 a1713 (annexió francesa del Franc-Comtat, pèrdua dels col·loquialment anomenats "Països Baixos espanyols" convertits en "Països Baixos austríacs", etc.) tota altra "frontera hispano-francesa" (excuseu el volgut anacronisme, enlloc del correcte "frontera entre la monarquia hispànica i la francesa", o "entre la monarquia catòlica i la cristianíssima") en el Vell Món, no en queda altra que la meridional, pirinenca. Dels molts acords, desacords i tractats dels segles XVIII-XX que en modifiquen trams, que intenten clarificar-hi, o reduir-hi drets, detallar-la més o plantar-hi noves mugues, (sens parlar dels que acaben convertint en caduca la noció mateixa de "frontera lineal", es tracti de plataforma continental, espais aeris (aeroport dit de San Sebastián), aglomeració transfronterera contínua constituïda per Irun-Fonterrabia-Hendaia, o problemes d'aigües) no sé si n'hi ha gaires que invoquin el tractat dels Pirineus [20]. Profusament utilitzats, en tot cas, foren acords,

20. Exemples d'espais aeri, plataforma continental etc. a FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE ROMANÍ, 1989. Resistències estatals a cooperacions transfrontereres recents, CAMBOT, 1998: 127-150.- Indiferència del general Callier davant d'arguments – i incitacions a desenterrar monuments que els antics romans haurien erigit en els Pirineus a fi de dir a *gaulois* i a *ibères "ici s'arrête la nationalité"*, SAHLINS, 1989: 266 de l'ed. francesa.- Decisions dels tractats dels anys 1860s atribuïdes, per part de cerdans actuals, al tractat de 1659, ibid., p. 312.- Serge BRUNET (1997) cita un autor que ja el 1752 imputava erradament el tractat dels Pirineus la *"règle des eaux pendantes"*.- Referències al tractat dels Pirineus com a garant "de nos lois, de nos constitucions" (quan hauria calgut invocar el tractat de Peronne, entre els catalans i Lluís XIII, de 1641) o –també erradament– com a ratificador del de Peronne, *Cahiers de Doléance de la province du Roussillon*, 1979: 74, 113, 169, 185, 261; l'únic cahier que els cita tots dos i en matèries no contradictòries és el de la noblesa, p. 374-375.- El tractat dels Pirineus és donat de vegades també com aquell a partir del qual s'aniria marcant sistemàticament *"la ratlla"* amb fites de pedra: molt interessant ha estat, durant aquestes jornades, una de les sempre animades intervencions de Ramon Sala, evocant pedres amb la data del tractat de Corbeil gravada que s'han trobat a les Corberes entre les valls d'Ossau i Tena, de sistemàticament controlades cada dos o tres anys per síndics de les valls, segles enrera: la doble o triple funció (delimitadora de la "vall", delimitadora del regne, delimitadora de la corona o monarquia) d'aquests controls es retroba en les minucioses descripcions de límits que certes lies & patzeries contenen, i que (com les descripcions de límits contingudes en convenis, medievals o del s. XVI, entre comuns, senyories, comtats, vegueries, ardiaconats, "regnes particulars", etc.) prou foren utilitzades per les comissions demarcadores del segle dinou: allà on, entre dues o més valls ulteriorment "transfrontereres", no s'havia assolit una certa precisió de límits fa ja segles, i allà on els drets respectius sobre altres territoris transfronterers es replantejaren ja abans de la fí de l'Antic Règim, la frontera francoespanyola ha conegut replantejaments, i alguna modificació substancial, al llarg encara del segle XIX: cas de les Aldudes (disputades entre les valls d'Erro, Baztán, Baigorri, etc.), SALCEDO, 1989: 49-70; densitat de fites implantades, proporcional a la litigiositat del tram, BOURRET, 1995: 397.- L'expressió "callau" –pedra de terme, muga, fita la prenc de SANLLEHY, 1995: 467 i ss–.

tractats, concòrdies, descripcions de límits, lies i patzeries, reconeixements feudals, molt anteriors (segles XIII-XVI). Tot i això, com ha destacat Sahlins (i poc hi fa, d'altra banda, que França les fronteres més generadores de conflictes –i de "tractats de fronteres" subseqüents– hagin estat les del Nord-Nordest-Est) és el tractat dels Pirineus que serà sentit com *el* tractat de fronteres i *el* tractat franco-espanyol per antonomàsia. Sense que falti qui (d'algun *Cahier de Doléances* de 1789 a autors actuals) semblin confondre'l amb els pactes de 1641 entre els catalans i el rei de França, en fer-ne la referència obligada de moltes revindicacions rosselloneses de 1660 a 1789 [21].

No es tracta aquí de resumir tot el que han dit, sobre les negociacions de 1646-1666, Torreilles, Soldevila, Reglà, Sahlins o E. Serra. Ni de replantejar el paper jugat (o no jugat) per P. de Marca, amb les seves auto confessades *"inven-cions"*, els seus comtes i comtats medievals substituïts per tribus pre-romanes, segons l'evolució de les negociacions diplomàtiques [22].

21. Autoconfessades invencions de P. de Marca: *"En agissant avec les commissaires d'Espagne, j'ay inventé beaucoup d'arguments"*, escrivia ell mateix a la seva correspondència: la cita sencera és reproduïda per SANABRE, 1960: 84, entre altres llocs; algun autor, recentment, ha manllevat la cita de Sanabre –minúsculs errors de transcripció i paginació inclosos– sense reconèixer el manlleu, donant-ne directament la sola referència arxivística.- Prou se n'adonà B. Alart, de les falles de la supeditada erudició de P. de Marca i els seus seguidors, en matèria de recerca dels límits " de l'antiga Gàl·lia i Hispània en textos bimil·lenaris i estantisses etimologies:

"On tortura les textes, on supposa des erreurs de toute nature (als autors greco-romans, invocats quan demostraven el que es volia demostrar, rebutjats quan ho infirmaven) *pour faire accorder leurs Itinéraires et le système de Marca..."* (ALART, 1858: 67 i ss.).

Mostres d'alguns dels seus "invents", nota 17, *supra*. Dels arguments de Serroni, bisbe d'Aurenja –Orange–, col·lega i superior de Marca pel què fa a la comissió delimitadora de 1660, el mateix Marca escrivia que se n'empescava arguments indefensables. Arguments *"qu'il jugeoit invincibles parce qu'ils estoient de son invention"* i que no podien ser esgrimits *"si l'on ne veut recevoir la honte d'estre convaincu parmy les sçavans"*; tanmateix, Marca acaba adaptant-s'hi, assumint-los en part. ¿Serroni pretenia que la Cerdanya no era part de Castalunya perquè –entre altres motius– els ceretans eren *gaulois? "Tout ce que l'on peut...sans rougir, accepter"* es resignarà Marca, és que si bé els ceretans descrits per Estrabó eren innegablement *"de nation espagnole"*, es devia tractar d'una subespecia de ceretans, instal·lada de Vic, Ripoll, Girona, etc.: els ceretans de Cerdanya sí que ho eren, de *gaulois* (BNP, Mss. esp. 4309, f. 80 i ss., 214 i ss.): la correspondència de Marca confirma plenament l'opinió que en altres camps (escrits eclesiològics, història del Bearn) ha merescut a entesos: *"Il faisoit servir les faits aux desseins... au lieu d'ajuster ses desseins à la nature des faits"* (J. Ellies du Pin); "(Il cherchait) *habilement dans le passé des arguments à suivre dans le present"* (HGL, XIII, I, c. 486). *"Aucune de ses afirmations ne saurait être acceptée sans vérification"*, diu P. Tucoo-Chala de la "Història del Bearn" de P. de Marca, tot considerant-la insubstituïble; i ens dóna exemples de "textos torturats" per P. de Marca en el liminar *La vicomté de Bearn et le problème de la souveraineté* (TUCCO-CHALA, 1961).

Tot i l'adaptabilitat de l'erudició de Marca a les directives successives de Mazarí (que esquematitzo breument, a la n. 3 de SALES, 1990: 523) París s'impacienta (o més ben dit, s'impacienta St. Jean de Luz, des d'on Baluze li escriu el 28-5-1660 *"icy on croit que les papiers que vous avez envoyez ont retardé toutes choses ...que vous avez gasté les affaires"* (BNP, Mss. fr. 4309, 1. c.).

22. SAHLINS, 1989: 38 de l'edició anglesa (reproducció millor del mapa de P. du Val en qüestió, que a les versions catalana i francesa).- La *Gazette de France* del 16 de juliol de 1639, tot reproduint notícies del 10 de juny passat enviades *"du camp devant Salces, le 3 juillet"* es refereix a *"le comté du Roussillon qui est*

Però no voldria plegar sense subratllar com, en ser desplaçada el 1660-1668 la frontera, de les muralles de 2.000, 2.500 i prop de 3.000 metres d'altitud que separen Catalunya de les terres del comtat de Foix i del Razès, fins al bell mig de la plana cerdana (on cartògrafs de Lluís XIV dibuixarien més endavant inexistents serralades, explica i il·lustra Peter Shalins) tampoc d'aquestes terres podem dir "aquí sí, que el tractat dels Pirineus significà el triomf de les fronteres naturals". En el cas del trasllat de la frontera de Corberes a Alberes; tant acostumats estem ara a identificar les soles Alberes amb "Pirineus" –o, si més no, amb "frontera pirinenca"– que sovint es dóna, com a prova de l'esbiaixament o ignorància dels compromissaris espanyols de 1659-1660, el fet que també consideressin Pirineus les Corberes. Ara bé, cosmògrafs i viatgers dels segles XV-XVII (abans de 1659), inclús la *Gasette de France* el 1639, prou descriuen el Roselló com "una plana entre dos braços dels Pirineus" (Corberes i Alberes). Geomorfològicament, prou sembla que ni ells, ni els autors medievals que inclouen les serralades cantàbriques en la definició de "Pirineus", anessin desencertats. Implícites o explícites definicions actuals dels Pirineus en funció de la frontera francoespanyola (ni que sigui en atribuir-los una longitud de 420 a 460 kms.) no és d'un triomf de les "fronteres naturals" que deriven, sinó d'un triomf de la política sobre l'orografia[23].

un pays separé du Languedoc par les Pyrénées et qui sert de frontière de la Catalogne de laquells il est aussi en partie divisé par quelques montagnes" (p. 401).

Entre els mapes dels segles XVI-XVII (abans de 1659) que situen els *"Pirinea Montes", "Monts Pirénés"*, etc. al Nord de Salses, integrant per tant les Corberes, els publicats a Anvers el 1609 a Duisburg el 1630, a Paris encara el 1642, reproduïts a GUAL, 1989.

Entre els molts coetanis que descriuen el Rosselló com una plana entre dos braços dels Pirineus, o que inclouen les Corberes en els Pirinesus tenim de CAMPION, 1858, Boseri (Pujades, BNP, Baluze 289, f. 160, MANESCAL (1597), G. SALACIE. Un relat d'incursions franceses de 1598 explica que, el·ludint Sales, passaren *"per les més ocultes valls dels monts Pirineus de Lator y Ballestà"* (BNP, *Baluze* 238 f. 12 v° i ss.).- Serralades Cantàbriques etc. descrites com a part dels Pirineus en textos medievals, GAUTIER DALCHÉ, 1992: 15-37.- Cert, en la vida corrent, ningú devia anomenar "Pirineus" les Corberes. Però el mateix devia passar –i seguiria passant– amb les Alberes: *"lalbera"* (contracció de "la part de l'Albera) alterna sovint amb *"migdia"* en actes de venda i dietaris rossellonesos dels segles XVI-XVIII, per significar el punt cardinal oposat a *"tramontana"* (p.e., en el *Llibre de Notas* setcentista d'Andreu Bonet i Massota, referint-se a camps adquirits a Banyuls dels Aspres el 1593, BONET MASSOTA, 1725).